

İdgam, sâkin nûn ve tenvîn, med ve kasır, hemzenin bir veya yan yana iki kelimedede bulunması, fetih ve imâle gibi konularla ilgili açıklamalar ve genel kurallar ilk geçtikleri yerde ele alınmış, yani bu konulara dair ihtilâflar sûrelerin içinde veya sonunda incelenmiştir. Eserde kıraat vecihleri ele alınırken yedi imamın kıraati için daha sonraki dönemlerde genellikle tercih edilen ikişer râvinin ihtilâflarıyla sınırlı kalmamış, onların isimlerinin yer almadığı senedlerle gelen ihtilâflara da temas edilmiştir.

İbn Mucâhid *Kitâbü's-Seb'a* yüzünden bazı eleştirilere uğramışsa da (bk. İBN MÜCÂHİD) bu çalışmasıyla varmak istediği hedefe ulaştığında şüphe yoktur. Özellikle kıraat imamları konusunda yaptığı isabetli seçim ve bu alandaki tartışılmaz otoritesiyle eseri kabul görerek daha sonraki nesiller arasında yayılmış, kıraate dair kitapların esasını oluşturmuştur (bk. KIRAAT).

Kitâbü's-Seb'a'da -ender sayılacak örnekler dışında- kıraat ihtilâflarına ve farklı okuyuşların kime ait olduğuna ya da kimden rivayet edildiğine işaret edilmekle yetinilmiş, bunların illetleri üzerinde durulmamıştır. Eseri bu açıdan ele alarak şerheden ilk müellif, *el-Hücce li'l-kurrâ'i's-seb'a* adıyla altı cilt halinde neşredilen çalışmasıyla (bk. bibl.) İbn Mucâhid'in talebelerinden Ebû Ali el-Fârisî olmuştur. *Keşfü'z-zunûn*'da aynı açıdan yapılmış bir diğer şerh olarak tanıtılan eser ise İbn Hâleveyh'in bir önceki kitaba göre çok daha muhtasar olan *el-Hücce fi'l-kurrâ'ât-i's-seb'a* adlı kitabıdır (nşr. Abdülâl Sâlim Mekrem, Beyrut 1417/1996).

Kitâbü's-Seb'a üzerinde Rahim Tuğral edisyon kritik çalışması yaparak *Ebu Bekir b. Mücahid ve Kitâbü's-seb'a* adıyla doktora tezi hazırlamış (1984, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), ancak eser bu çalışmadan önce Şevki Dayf tarafından Süleymaniye (İbrâhim Efendi, nr. 69) ve Tunus Zeytûne (nr. 40) kütüphanelerindeki nüshaları esas alınarak neşredilmiştir (Kahire 1972, 1980).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Mucâhid, *Kitâbü's-Seb'a* (nşr. Şevki Dayf), Kahire 1972, s. 17-33; ayrıca bk. nesredenin girişi, s. 45-52; Ebû Ali el-Fârisî, *el-Hücce li'l-kurrâ'i's-seb'a* (nşr. Bedreddin Kahvecî - Beşîr Cüveycâtî), Dimaşk 1404/1984, I, 5-6; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 34 vd.; Flügel, *Keşfü'z-zunûn İndeks*, V, 93; Sezgin, *GAS*, I, 14; J. Robson, "Ibn Muđjâhid", *EP* (İng.), III, 880.

TYAYAR ALTIKULAÇ

KİTÂBÜ'S-SİNÂATEYN (كتاب الصناعتين)

Ebû Hilâl el-Askerî'nin
(ö. 400/1009'dan sonra)
Arap belâgatına dair eseri.

Şiir ve nesir sanatlarıyla ilgili olan eser on bölüm (bab) ve elli üç alt bölümden (fâsıl) oluşur. Mukaddimedede belâgat ve feshahatin önemi, değeri, zarureti, i'câzü'l-Kur'an'la alakası ve üslûp çeşitleri üzerinde durulmuş, belâgat konusunda yazılan eserlerin azlığına temas edilmiş, bu bağlamda Câhiz'in *el-Beyân ve't-tebyîn*'inde çeşitli belâgat konularının dağınık şekilde yer aldığı ifade edilmiştir. Bu eksikliği gidermek için bütün belâgat ve feshahat konularını içeren eksiksiz bir eser yazma vaadinde bulunulmuştur.

Eserin birinci bölümünde belâgat ve feshahatin sözlük ve terim anlamları, tanımları ve farkları üzerinde durulmuştur. Ebû Hilâl'e göre belâgat düşüncüyü dinleyiciye açık, anlaşılır ve çarpıcı bir biçimde aktarabilmektir. İkinci bölümde iyi ve kötü sözün nitelikleri ve farkları, doğru ve yanlış ifadeler örneklerle açıklanmıştır. Daha sonraki bölümlerde şiir ve nesrin ilkeleleriyle iyi şiir ve nesrin vasıfları, nazım güzelliği ve tertip mükemmelliği bakımından risâle, hutbe ve şiirler üzerinde durulmuş, icâz ve itnâbın tanım ve türleri örneklerle açıklanmıştır. Müellif, icâz konusunda Rummânî'nin *en-Nuket fi i'câzi'l-Kur'an*'ından, itnâbda ise Kudâme b. Ca'fer'in *Nakdû's-şî'r*'inden yararlanmıştır. Serikât-ı şîriyye konusu güzel alıntı (hüsnü'l-ahz) ve çirkin alıntı (kubhu'l-ahz) olarak iki kategori halinde örneklerle açıklanmıştır. Ebû Hilâl, bu bölümde dayısı ve hocası Ebû Ahmed Hasan el-Askerî'nin *Risâle fi't-tafzîl beyne belâgateyi'l-'Arab ve'l-'acem* (İstanbul 1302, *et-Tuhfetü'l-behiyye* içinde, s. 213-221) adlı eserinden faydalanmıştır.

Teşbih konusunu ele aldığı yedinci bölümde müellif, teşbihin tanımını verdikten sonra kusurlu ve kusursuz teşbihleri nesir ve nazım örnekleriyle izah etmiştir. Rummânî'den etkilenecek teşbihi soyutun somuta, mûtat olmayanın olana, benzeme yönü zayıf olanın kuvvetliye, kolayca bilinmeyenin bilinene teşbihi kısımlarına ayırmış, Ebû'l-Hasan İbn Tabâtabâ'nın *'İyârü's-şî'r*'inin tesiriyle teşbihi biçim, renk, hareket ve biçim -renk yönlerinden değerlendirmiştir. Seci ve izdivâc

(iki unsurlu seci) konularını âyet, hadis, Arap nesir ve şiirinden örneklerle açıklamış, seci ve izdivâc nevileriyle kusurlarını Kudâme'den (*Nağdû's-şî'r*) etkilenecek izah etmiştir.

Eserin yaklaşık üçte birini oluşturan dokuzuncu bölümde otuz beş bed'î türü tanıtılmıştır. Ebû Hilâl bunlardan taştîr, mûcâveret, tatrîz, istîşhâd, muzâaf, tellattuf nevileriyle bunlara dahil olmayan müştak, hüsn-i red, tahayyül, el-haber ve'l-vasf bi-lafzi'l-istifhâm türü olmak üzere toplam on türü kendisinin icat ettiğini söylemektedir. Ancak bunlardan sadece tatrîz türünden ilk defa Ebû Hilâl'in bahsettiği tesbit edilmiştir.

Son bölümde sözün başlangıç ve hâtîme kısımlarıyla fasıl ve vasil konusu, kasidelerde nesîbden methe geçiş (tahallus) meselesi ele alınmış, kafiye güzelliğinden, nesîbden methe geçiş inceliklerinden söz edilmiştir. Müellifin bütün bu konularda İbn Tabâtabâ'dan etkilendiği görülmektedir.

Ebû Hilâl, İbn Sellâm'ın *Tabakâtü fu-hûli's-şu'arâ'sı*, İbn Kuteybe'nin *el-Me'âni'l-kebîr*'i, Âmidî'nin *el-Muvâzene'si*, Kâdî el-Cürçânî'nin *el-Vesâta'sı* gibi birçok kaynaktan yararlanmış. Câhiz ve Kudâme dışında alıntı yaptığı kaynakların müelliflerini zikretmediği gibi Müte-nebbî'ye karşı da ön yargılı davranarak genellikle ondan kötü şiire örnekler vermiş, iyi şiire verdiği örneklerde adını zikretmemiştir. Çeşitli eserlerde dağınık vaziyette bulunan Arap belâgatı ve edebî tenkit konularının bir araya toplanarak belli bir plan ve yönleme göre tasnif edilmiş olması, güzel ve zengin örnek seçimi eserin orijinal tarafını teşkil etmektedir.

Eserinin hâtimesinde belâgata dair bütün konuları kapsayan bir kitap yazdığını söyleyen Ebû Hilâl'e göre belâgatı öğrenmenin temel amaçlarından biri Kur'an'ın icâzına vâkıf olmaktır. Bu sebeple *Kitâbü's-Şinâ'ateyn*, nazım ve nesir sanatlarına dair olduğu kadar Kur'an'ın icâzını ispat etmek için kaleme alınmış eserler arasında sayılır.

İlk defa 1320 (1902) yılında İstanbul'da basılan eser, daha sonra Ali Muhammed el-Bicâvî ve M. Ebû'l-Fazl İbrâhim tarafından İstanbul baskısı ve değişik yazmalarına dayanılarak neşredilmiştir (Kahire 1952, 1971). Eseri Müfid Kumeyha da yayımlamıştır (Beyrut 1401/1981, 1404/1984).

BİBLİYOGRAFYA :

Ebû Hilâl el-Askerî, *Kitâbü's-Şinâ'ateyn* (nşr. Ali M. el-Bicâvî - M. Ebû'l-Fazl İbrâhîm), Kahire 1371/1952; C. Avvâd, *Akdemü'l-mahtûâtü'l-'Arabiyye fi mektebâtü'l-'âlem*, Bağdad 1982, s. 166; Şevkî Dayf, *el-Belâğa tetavvür ve târih*, Kahire 1983, s. 140-146; Abdülvehhâb İbrâhîm Ebû Süleyman, *Kitâbetü'l-bahşi'l-'ilmî*, Cidde 1403/1983, s. 541; M. Ajami, *The Alchemy of Glory*, Washington 1988, s. 41-47; G. Kanazi, *Studies in the Kitâb aş-Şinâ'atayn of Abû Hilâl al-'Askari*, Leiden 1989; a.mlf., "Abu Hilâl al-Askari's Attitude Towards Poetry and Poets", *JSS*, XX (1975), s. 73-81; M. Tâhir el-Ceblavî, "Kitâbü's-Şinâ'ateyn", *Tî*, II, 493-508.

HÜSEYİN ELMALI

KİTÂBÜ SİBEVEYHİ

(کتاب سيبويه)

Sibeveyhi

(ö. 180/796)

tarafından yazılan,
Arap gramerine dair
günümüze ulaşan ilk eser
(bk. SİBEVEYHİ).

KİTÂBÜ'S-SİYER

(کتاب السير)

Ebû'l-Abbas eş-Şemmâhî'nin

(ö. 928/1522)

İbâziyye'nin önemli şahsiyetlerine dair
biyografik eseri.

Tam künyesi Ebû'l-Abbas Bedreddin Ahmed b. Saïd b. Abdülvâhid olan ve Bedreddin eş-Şemmâhî diye anılan müellif, *Kitâbü'l-İzâh fi'l-fıkh* adlı eserin sahibi Ebû Sâkin Âmir b. Ali eş-Şemmâhî'nin neslindedir. Doğum tarihi 840-850 (1436-1446) yılları arasında tahmin edilmektedir. Şemmâhî, Ebû Affî Sâlih b. Nûh et-Tendemîretî'den ilk bilgileri aldıktan sonra ilmi seyahatlere çıktı. Libya ve Tunus'ta Celîl el-Beydemûrî, Yûnus b. Muhammed, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Âmir ve Ebû Yûsuf Ya'kûb b. Ahmed gibi hocalardan tahsilini tamamladı. Aralarında Ebû Yahyâ Zekeriyâ b. İbrâhîm el-Hevvârî'nin de bulunduğu birçok öğrenci yetiştirdi. Bunun yanında eser yazma faaliyetlerini sürdüren Şemmâhî Cemâziyelevvel 928'de (Nisan 1522) vefat etti ve Cebelinefûse'de bulunan Yefren beldesinde yahut bazı rivayetlere göre Cerbe'de defnedildi. Şemmâhî'nin *Kitâbü's-Siyer* dışında kaynaklarda adı geçen eserleri şunlardır: *İ'râbü'l-Kur'an*, *Şerhu Risâleti metni'd-diyânât fi't-tevhîd* (Ebû Sâkin Âmir b. Ali eş-Şemmâhî'ye ait risâlesinin şerhidir), *Muhtasarü'l-'Adl ve'l-in-*

şâf, *Şerhu Muhtasarü'l-'Adl ve'l-inşâf* (bunların ilki, Ebû Ya'kûb Yûsuf b. İbrâhîm el-Vercelânî'nin usûl-i fıkhla ilgili *el-'Adl ve'l-inşâf*'ının muhtasarı, diğeri ise bu muhtasarın şerhidir), *Şerhu Mercü'l-bahreyn* (Ebû Ya'kûb el-Vercelânî'ye ait felsefe ve mantıkla ilgili metnin şerhidir), *İ'râbü müşkilü'd-De'â'im* (Ahmed b. Nazzar es-Semâilî el-Umânî'nin *ed-De'â'im* adlı eserinin anlaşılması güç yerlerini açıklamak amacıyla yazılmıştır), *Resâ'il fi 'ilmi'l-keîlâm ve'l-fıkh* (Şemmâhî, *Kitâbü's-Siyer*, neşredeninin mukaddimesi, I, d-e).

Şemmâhî'nin günümüze ulaşan tek eseri *Kitâbü's-Siyer*'dir. Müellif kitabının mukaddimesinde, "el-emîrû'l-âdil" olarak nitelediği Ebû Abdullah isimli şahıstan gelen bir mektup üzerine İbâziyye'nin gizlenme yahut ortaya çıkış gibi çeşitli dönemleri, imamlar ve kumandanlarla ilgili bilgileri ve fırka mensuplarının menkubelerini ihtiva eden çalışmasını telif ettiğini belirtir. Eserine çok kısa olarak Hz. Peygamber'in sîretiyle başlar. Ardından dört halifenin hayatını özetler. Muâviye b. Ebû Süfyân tarafından kurulan Emevî Devleti, onun valilerinin âdil olmayan hareketleri ve buna karşı gösterilen tepkilerden bahsedilen bölümde Ziyâd b. Ebîh'in haksız davranışlarına ve daha sonra Emevîler aleyhindeki mücadelesini sürdüren Mirdâs b. Üdeyye'nin hareketlerine genişçe yer verilir.

"Tâbiîn tabakası" adı altında başta Ebû Bilâl Mirdâs b. Üdeyye, kardeşi Urve, Câbir b. Zeyd el-Ezdi, Abdullah b. İbâz, İmrân b. Hıttân ve Ahnef b. Kays olmak üzere İbâziyye fırkasına muteber kabul edilen yirmi civarındaki şahsın biyografisi ele alınır. Tebeü't-tâbiîn tabakasından ise başta Ebû Ubeyde Müslim b. Ebû Kerîme, Ebû Hamza el-Eş'as, Ebû Süfyân Kanber, Muhammed b. Habîb, Muhammed b. Seleme ve İmâre b. Hayyân gibi İbâziyye açısından önemli olan yirmi beş kadar şahsın biyografisine yer verilir. Ardından Ebû Ubeyde Müslim b. Ebû Kerîme'nin öğrencisi olan Rebî' b. Habîb'in mensuplarının zikredildiği tabakada yirmi dokuz biyografi kaydedilir.

Kitabın dörtte üçünden fazla bir hacme sahip bulunan bundan sonraki bölümde Mağrib'de yetişen şahsiyetlerin biyografisi ele alınır. Burada başta "Hameletü'l-ilm" adıyla bilinen ve mezhebi Kuzey Afrika'ya taşıyan Ebû'l-Hattâb el-Meâfirî, Abdurrahman b. Rüstem, Ebû Dürâr el-Gadâmisî, Ebû Dâvûd el-Kıbillî ve Âsım es-Sidrâtî olmak üzere İbâziyye mezhebine

mensup 650'yi aşkın kişinin biyografisine kronolojik sıraya göre yer verilir.

Şemmâhî'nin *Siyer*'i incelendiğinde önceki müelliflerden Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ebû Bekir el-Vercelânî'nin *Kitâbü's-Sîre ve aḥbârü'l-e'imme*, Dercînî'nin *Kitâbü Ṭabaḳâti'l-meşâyiḥ bi'l-Mağrib* ve Ebû'l-Kâsım Muhammed b. İbrâhîm el-Berrâdî'nin *el-Cevâhirü'l-muntekât* adlı eserlerinden derlenmiş olduğu, bu arada tamamlamayı bazı tarihi bilgilerin verildiği görülür. Dolayısıyla *Kitâbü's-Siyer* önceki tabakat kitaplarının geliştirilmiş bir ürünü olarak değerlendirilmelidir.

Kitâbü's-Siyer'in taş baskısı, aradaki bir basamakla müellif hattı nüshaya ulaşan bir yazmaya dayanılarak Muhammed b. Yûsuf el-Bârûnî ve Süleyman b. Mes'ûd en-Nefûsî tarafından gerçekleştirilmiştir (Kahire 1301). Bu baskının sonuna X. (XVI.) yüzyıl âlimlerinden Muhammed b. Zekeriyâ b. Mûsâ el-Bârûnî'nin *Nisbetü dîni'l-müslimîn* adlı mensur ve manzum risâlesi, Vehbiyye, Zenâte, Hevvâre, Levâte ve Cebelinefûse'deki meşicid ve musallâlarla ilgili bir diğer risâle de eklenmiştir. Eserin bir tanıtıcı mukaddime ilâvesi ve bazı açıklayıcı dipnotlarıyla birlikte ikinci baskısını Ahmed b. Suûd es-Seyâbî iki cilt halinde gerçekleştirmiştir (Maskat 1407/1987). *Kitâbü's-Siyer*'in bazı kısımları Masqueray tarafından Fransızca'ya çevrilerek *Chronique d'Abou Zakaria*'da yayımlanmıştır (Cezayir 1879, s. 325 vd.).

BİBLİYOGRAFYA :

Şemmâhî, *Kitâbü's-Siyer* (nşr. Ahmed b. Suûd es-Seyâbî), Maskat 1407/1987; ayrıca bk. neşredeninin girişi, I, d-e; Serkîs, *Mu'cem*, I, 1141-1142; Brockelmann, *GAL*, II, 240; *Suppl.*, II, 339; Ethem Ruhi Fiğlalı, *İbâdiyye'nin Doğuşu ve Görüşleri*, Ankara 1983, s. 12-13; M. Bencheb, "Şemmâhî", *IA*, XI, 406.

MUSTAFA ÖZ

KİTÂBÜ'S-SÜNNE

(کتاب السنة)

Bazı itikadî konuları
muhafazakâr yöntemle ele alan
eserlerin ortak adı.

Sünnet genelde Hz. Peygamber'in söz, fiil ve takrirlerine verilen ad olmakla birlikte bu terkipte "Resûlullah ile ashabın akaid alanında takip ettiği yol" anlamına gelmektedir. Nitekim ilk dönem müelliflerinin birçoğu bid'at ve dalâlet ehlinin uzak olduğunu ifade etmek amacıyla eserlerine "Kitâbü's-Sünne", "Şerhu's-